

НЕСПРИЯТЛИВИЙ ДИТЯЧИЙ ДОСВІД ДИТИНСТВА ТА ЙОГО ВИРАЖЕНІСТЬ СЕРЕД ДОРΟΣЛОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

ADVERSE CHILDHOOD EXPERIENCE AND ITS REPRESENTATION AMONG THE ADULT POPULATION OF UKRAINE

Статтю присвячено висвітленню проблеми несприятливого досвіду дитинства, який здатен призвести до формування негативних ранніх спогадів і мати травматичні психологічні наслідки. Із метою демонстрації отриманих результатів дослідження, проведеного протягом 2018–2021 рр., у статті пропонуються порівняльні статистичні дані розподілу життєвого досвіду дорослих учасників, який було отримано до виповнення повноліття. Так, на початкових етапах індивідуального розвитку у свідомості дитини відбувається відображення уявлень про світ, які є важливими для подальшого формування її психіки. А отже, ранній досвід є безцінним джерелом інформації для розуміння особливостей дорослої особистості. За час проведеного дослідження було здійснено чотири етапи, стислий опис та основні завдання кожного з яких пропонується у статті з додаванням посилань на відповідні публікації. У статті акцент зроблено саме на порівнянні та узагальненні всієї сукупності отриманих відповідей від учасників дослідження стосовно згаданих ними ситуацій раннього несприятливого досвіду. Висновки, які продемонстровано в кінці статті, доводять, що в респондентів різного віку, статі та походження існує тенденція до називання схожих, найбільш та найменш розповсюджених несприятливих ситуацій, які мали місце в їхньому житті до виповнення 18 років. Представлено дані стосовно поширеності та інтенсивності різних типів несприятливих спогадів, таких як нехтування, аб'юз, дисфункціональність та деструктивність оточуючого середовища, поєднання яких може бути найбільш чи найменш шкідливими для раннього періоду життя особистості. Основним інструментом у вивченні даної проблематики став розроблений спеціально для даного дослідження опитувальник Несприятливого дитячого досвіду (ОНДД), створений шляхом модифікації, адаптації, та стандартизації американської анкети Adverced Childhood Experience (ACE). Незважаючи на те що даний інструмент діагностики є новим у використанні, удалося зібрати інформативно цінні результати та зробити їх якісний та кількісний аналіз.

Ключові слова: батьківське ставлення, дитячо-батьківські стосунки, негативний дитячий досвід, опитувальник ACE, психологічне здоров'я.

This article is devoted to highlighting the problem of adverse childhood experience, which can lead to the formation of negative early memories and have traumatic psychological consequences. In order to demonstrate the results of the research conducted during 2018–2021, the article offers comparative statistical data on the distribution of life experience of adult participants, which was obtained before reaching adulthood. Thus, at the initial stages of individual development, the child's mind reflects ideas about the world, which are important for the further formation of his psyche. And therefore, early experience is an invaluable source of information for understanding the characteristics of an adult personality. During the research, four stages were carried out, a brief description and main tasks of each of which are offered in the article with the addition of links to relevant publications. In this article, the emphasis is placed on the comparison and generalization of the entire set of answers received from the research participants regarding the situations of early adverse experience mentioned by them. The conclusions presented at the end of the article prove that respondents of different ages, genders, and origins have a tendency to name similar, most and least common adverse situations that occurred in their lives before they turned 18. The article presents data on the prevalence and intensity of various types of adverse memories, such as situations of neglect, abuse, dysfunctionality and destructiveness of the environment, the combination of which can be the most or least harmful for the early period of an individual's life. The main tool in the study was the questionnaire, developed specifically for this study. Its ukrainian name is "opitnyvalnyk nespryiatlyvoho dytyachoho dosvidu", which was created by modifying, and standardizing the American questionnaire of Adverse Childhood Experience (ACE), and so it repeats its name. Despite the fact that this diagnostic tool is new in use, it was possible to collect informatively valuable results and make their qualitative and quantitative analysis.

Key words: parental attitude, child-parent relationship, negative childhood experience, ACE questionnaire, psychological health.

УДК 159.9.07:159.923.5-053.8
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.43.31>

Целікова Ю.О.

аспірантка IV року навчання кафедри психології розвитку
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Об'ємний теоретичний аналіз зарубіжних джерел довів значущість раннього досвіду, зокрема несприятливого, у житті дорослої людини, де вагомим виявився відбиток як на фізичному, так і на психологічному здоров'ї особистості, її соціальній адаптації, тенденціях до побудови стосунків, соціальній успішності в дорослому віці тощо. Первинне дослідження, яке мало місце у США [1, с. 245–258], сприяло вивченню даного явища на респондентах у багатьох країнах Західної Європи [4, с. 10–19],

деяких країнах Азії [5, с. 602–608] та Африки [2, с. 105–118]. Результати багатьох досліджень у подальшому були використані у соціальних, психологічних програмах допомоги постраждалим від насильства, нехтування чи протравивання у дисфункціональному та деструктивному середовищі, та впровадженні профілактичних мір упередження переживання дітьми названих травмуючих подій [3, с. 31–46]. Досвід інших країн став мотивацією щодо вивчення явища несприятливого раннього досвіду на україн-

ських респондентах. А адаптація зарубіжної анкети дитячих негативних спогадів дала можливість дослідити дитячий досвід дорослих осіб, які зростали в несприятливих умовах, та проаналізувати їхні наслідки.

Було розроблено теоретичну модель вивчення дитячого досвіду як чинника організації афективної сфери дорослого, де перший складається зі спогадів про виокремлені події дитинства та дитячо-батьківські стосунки, а другий – із комунікативної толерантності та компетентності, емоційного інтелекту, психічних станів агресії, тривожності, ригідності та фрустрації. Усі отримані результати щодо формуючих взаємозв'язків між явищами, що досліджувалися, представлено в раніше опублікованих статтях. Зокрема,

у кожній із них наведено зв'язки між видами дитячого досвіду та додатково включеними явищами, тому в даній статті не зупинятимемося на цьому, а представимо лише узагальнену картину прояву першого. Таким чином, на кожному етапі, окрім першого, респонденти (щоразу нові) отримували бланки з опитувальником оНДД та ще з 3–4 опитувальниками відповідно до поставлених завдань. Така ситуація була продиктована умовами COVID-19 (здебільшого дослідження проводилося он-лайн). І це, своєю чергою, дало можливість провести зріз і порівняти результати чотирьох етапів, а саме організувати статистичні дані щодо найбільш та найменш розповсюджених видів несприятливого досвіду дитинства серед дорослих респондентів України.

Таблиця 1

Розподіл несприятливого дитячого досвіду за першим етапом дослідження

Ситуація травмуючого досвіду	Відсоток
Відсутність відчуття любові та поваги в дитинстві	55 %
Співмешкання з алко- та/або наркозалежними членами родини	50 %
Сексуально спрямовані дії особи, старшої ніж на 5 років; відсутність близькості і підтримуючих стосунків у родині	45 %
Перебування в лікарні з тяжким захворюванням; покарання мовчанням та ігноруванням	40 %
Часті образи та приниження; страх фізичного покарання; розлучення або окреме проживання батьків; шкільний булінг	35 %
Повторювана неприйнятна поведінка дорослих по відношенню один до одного (штовхання, хапання, побиття)	20 %
Раннє статеве життя; відчуття, що брати та сестри отримують більше батьківської уваги; озброєні погрози між членами родини; співмешкання з психічно хворою особою; часті покарання з використанням закривання в кімнаті або прив'язування	10 %

Таблиця 2

Розподіл несприятливого дитячого досвіду за другим етапом дослідження

Ситуація травмуючого досвіду	Відсоток
Часті образи, сварки або приниження з боку дорослих	52 %
Страх фізичної шкоди через відповідну поведінку дорослих членів родини	45 %
Відсутність відчуття любові та поваги в дитинстві	39 %
Відчуття, що брати та сестри отримують більше батьківської уваги	36 %
Покарання мовчанням та ігноруванням; шкільний булінг; побиття дорослим до синців або ушкоджень	34 %
Розлучення або окреме проживання батьків; повторювана неприйнятна поведінка дорослих по відношенню до дитини (побиття, хапання, штовхання, кидання предметів); відсутність близьких, підтримуючих стосунків між членами родини; почуття незахищеності	28 %
Співмешкання з алко- та/або наркозалежними членами родини; сексуально спрямовані дії особи, старшої ніж на 5 років; повторювана неприйнятна поведінка дорослих по відношенню один до одного (штовхання, хапання, побиття)	24 %
Спроби раннього залучення до статевого життя з особою, старшою не менш ніж на 5 років	16 %
Озброєні погрози між членами родини; спроби самогубства членів родини	12 %
Часте закривання в кімнаті або прив'язування дорослим	9 %

Перейдемо до демонстрації. Так, перший етап дослідження мав на меті ознайомлення з можливостями застосування перекладу англomовної анкети ACE, отримання даних щодо її зрозумілості та інформативності у первинній діагностиці представленості несприятливого дитячого досвіду та в оцінці подальшого використання [10, с. 141–146]. Отже, представимо статистику відповідей «Так» у відсотках (табл. 1) за найбільш поширеними ситуаціями несприятливого дитячого досвіду, які нам удалося отримати. Окрім того, що використання анкети було цілком позитивно сприйнято респондентами та задовольнило поставлене завдання, було отримано інформативний розподіл тих ситуацій, які зустрічалися найчастіше в спогадах дорослих учасників дослідження.

Перейдемо до статистики позитивних відповідей на запитання вже новоствореного опитувальника НДД у відсотках (табл. 2). Нагадаємо, що це була головна мета даного етапу [7, с. 63–72], і отримані анкети також виявились інформативними.

Перед тим як представити відсотковий розподіл даних на третьому етапі (табл. 3), відзначимо, що він був присвячений дослі-

дженню особливостей прояву несприятливого дитячого досвіду дорослих із різними типами батьківського ставлення, що в комбінації мали б травматичні психологічні наслідки [6, с. 135–143]. А також частина дослідження стосувалась особливостей впливу досвіду дитинства на виявлення зв'язку з проявами комунікативної толерантності [9, с. 125–129], що перешкоджає побудові ефективній міжособистісній взаємодії в дорослому житті.

І останній, четвертий, етап був спрямований на вивчення наслідків досвіду дитячих років та особливостей прояву емоційного інтелекту, емпатії, здатності до самоусвідомлення та самоконтролю, прагнення до співзалежності в стосунках, проявів тривожності, агресивності, фрустрації та ригідності [8, с. 253–264]. Відсотковий розподіл спогадів щодо травмуючих ситуацій дитинства представлено в табл. 4.

Як можна побачити, певні події дитинства виявились найбільш згаданими в усіх чотирьох етапах дослідження. Співставивши дані щодо поширеності різних видів несприятливого дитячого досвіду за кожним з етапів, було виокремлено вісім видів несприятливого дитя-

Таблиця 3

Розподіл несприятливого дитячого досвіду за третім етапом дослідження

Ситуація травмуючого досвіду	Відсоток
Відсутність відчуття любові та поваги в дитинстві	42 %
Співмешкання з алко- та/або наркозалежними членами родини	38 %
Відсутність близьких і підтримуючих стосунків у родині	35 %
Покарання мовчанням та ігноруванням	31 %
Часті образи та приниження з боку батьків чи опікунів; шкільний булінг; страх фізичної шкоди через відповідну поведінку дорослого	27 %
Повторювана неприйнятна поведінка дорослих по відношенню до дитини (побиття, хапання, штовхання, кидання предметів), побиття до синців; розлучення або окреме проживання батьків	23 %
Повторювана неприйнятна поведінка дорослих по відношенню один до одного (штовхання, хапання, побиття)	15 %
Раннє статеве життя; відчуття, що брати та сестри отримують більше батьківської уваги; озброєні погрози між членами родини; співмешкання з психічно хворою особою	8 %

Таблиця 4

Розподіл несприятливого дитячого досвіду за четвертим етапом дослідження

Ситуація травмуючого досвіду	Відсоток
Страхи фізичної шкоди через відповідну поведінку дорослого; покарання мовчанням та ігноруванням	48 %
Відсутність близькості і підтримуючих стосунків у родині	32 %
Відсутність відчуття любові та поваги в дитинстві	29 %
Співмешкання з алко- та/або наркозалежними членами родини; сексуально спрямовані дії особи, старшої ніж на 5 років;	22 %
Часті образи, сварки або приниження з боку батьків чи опікунів; розлучення або окреме проживання батьків	19 %
Шкільний булінг; повторювана, неприйнятна поведінка дорослих (штовхання, хапання, побиття до синців)	16 %
Відчуття, що брати та сестри отримують більше батьківської уваги	12 %

чого досвіду, поширеність та сила прояву яких була відносно рівномірною.

1. Від 29 % до 55 % дорослих учасників чотирьох етапів опитування зазначили, що не відчували, щоб батьки, опікуни або інші досолі ставилися до них з любов'ю та повагою.

2. Від 28 % до 45 % опитаних були впевнені в тому, що в роки дитинства, пубертату та юнацтва члени їхніх родин не були близькими та не підтримували один одного.

3. Від 27 % до 45 % дорослих учасників опитування, згадуючи своє дитинство, пригадували часту практику фізичних покарань та боялися такої поведінки дорослого, яка б призвела до фізичної шкоди.

4. Від 31 % до 48 % респондентів, будучи дітьми, регулярно стикалися із ситуаціями, коли хтось із дорослих часто не розмовляв більше декількох годин як покарання.

5. Від 22 % до 45 % опитаних осіб мали досвід статевої недоторканості, коли хтось з осіб, старший більш як на 5 років, хоча б одноразово торкався із сексуальним натяком.

6. Від 24 % до 50 % дорослих учасників дослідження зростали в родині з дорослим, який мав алкогольну чи наркотичну залежність.

7. Від 35 % до 48 % мали досвід перебування в лікарні з тяжким захворюванням (згідно з першим етапом, адже дане питання не показало своєї цінності після використання факторного аналізу і не було включено в модифікацію методики несприятливого дитячого досвіду).

8. Від 16 % до 35 % опитаних дорослих осіб мали досвід насильства та цькування у школі.

Іще 11 видів несприятливого дитячого досвіду були розкидані у відсотках за кожним з етапів дослідження і не мають схожого розподілу. Також результати за використаним первинним перекладом анкети ACE та модифікованого і адаптованого опитувальника НДД дещо відрізняються. Причина цього може бути в більшій репрезентативності вибірки, а також, безумовно, незначній відмінності у структурі та запитаннях. Щодо порівняльного рейтингу найменш поширених видів несприятливого дитячого досвіду серед українських респондентів за кожним етапом дослідження він матиме такий вигляд (табл. 5).

Отже, як бачимо, найменша зустрічаємість у кожній із чотирьох вибірок припадає на майже ідентичний набір видів несприятливого дитячого досвіду, це: нестача їжі та нового, чистого одягу, співмешкання з психічно хворою особою; спроби самогубства членів родини, а також випадки частих озброєних погроз між членами родини та ув'язнення когось із співмешканців. Проте хоча наведені у табл. 5 ситуації і є найменш поширеними за усіма етапами, саме їх наявність у житті дитини провокує найбільш травмуючі

об'єднання з іншими типовими прикладами насильства, нехтування чи деструктивності оточуючого середовища і несе найбільш суттєві травматичні наслідки для психологічного здоров'я дорослої особистості.

Таблиця 5

Порівняння видів несприятливого дитячого досвіду за чотирма етапами дослідження, які зустрічаються найменше

Несприятливий досвід дитинства	Відсоток
Етап 1: Нестача їжі та одягу; спроби самогубства членів родини	5 %
Етап 2: Нестача їжі та нового, чистого одягу; співмешкання з психічно хворою особою; ув'язнення члена родин	5 %
Етап 3: Нестача їжі та нового, чистого одягу; спроби самогубства членів родини.	4 %
Етап 4: Нестача їжі та нового, чистого одягу; співмешкання з психічно хворою особою; озброєні погрози між членами родини	3 %

Висновок. Несприятливий дитячий досвід являє собою сукупність суб'єктивних спогадів особистості про власне дитинство, потенційно травматичні події чи ситуації, які відбуваються у віці до 18 років і які можуть бути як одноразовими, так і регулярно повторюваними, тривалими порушеннями безпеки, випадками сексуального, фізичного та емоційного насильства, нехтування, бути епізодами деструктивного та дисфункціонального оточення, наприклад співмешкання з людиною, що має алкогольну, наркотичну залежність, психічні розлади, спроби самогубства, досвід ув'язнення тощо. Виявлення актуальності даної проблеми в суспільстві дало можливість провести дослідження, що складалося з чотирьох етапів. Завдяки цьому було отримано дані за кожним із них і виявлено схожі тенденції у спогадах респондентів щодо власного дитинства. Це дало змогу порівняти результати, а саме зробити заключне узагальнення найбільш та найменш розповсюджених ситуацій травмуючого досвіду дитинства серед дорослого населення України.

Орієнтуючись на результати, представлені в статті, подальші дослідження можуть бути зорієнтовані на пошук практичних шляхів подолання наслідків несприятливого досвіду, на створення програм групової та індивідуальної психологічної допомоги, просвітницької та корекційної діяльності. Ураховуючи те, що дане дослідження було закінчено до початку повномасштабної війни в Україні, подальший розвиток даної проблематики може включати розроблення нового інструментарію, у який

будуть включені травмуючі ситуації військової реальності, та вдосконалені технології допомоги постраждалим особам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Felitti V. J., Anda R. F., Nordenberg D., Williamson D. F., Spitz A. M., Edwards V., Koss M. P., Marks J. S. Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in Adults. The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American Journal of Preventive Medicine*. 1998. Vol. 14. P. 245–258. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0749-3797\(98\)00017-8](https://doi.org/10.1016/S0749-3797(98)00017-8)
2. Gregorowski C., Seedat S. Addressing childhood trauma in a developmental context. *Journal of Child and Adolescent Mental Health*. 2013. Vol. 25 (2). P. 105–118. DOI: 10.2989/17280583.2013.795154
3. Marais J. F., Казакова О., Krupchanka D., Сувало О., Thomas F. Понимание и работа с ранней детской травмой в Беларуси и Украине. Копенгаген : Европейское региональное бюро ВОЗ, 2019. С. 80.
4. Merrick M. T., Ports K. A., Ford D. C., Afifi T. O., Gershoff E. T., Grogan-Kaylor A. Unpacking the impact of adverse childhood experiences on adult mental health. *Child abuse & neglect*. 2017. Vol. 69. P. 10–19. URL: <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.03.016>
5. Preethy N. A., Somasundaram S. Awareness of child abuse and neglect among working parents in Chennai, India: A knowledge, attitude and practice (KAP) survey. *Journal of Family Medicine and Primary Care. Official journal of the academy of Family Physicians of India*. 2020. P. 602–608. DOI: 10.4103/jfmpc.jfmpc_1106_19
6. Tselikova Yu. O. The importance of parental attitude in negative childhood experience. *Socialization & Human Development: International Scientific Journal*. 2020. Vol. 2 (2). P. 135–143.
7. Модифікація, стандартизація та адаптація анкетинегативного дитячого досвіду (ACE) / О. В. Власова та ін. *Scopus. Офтальмологічний журнал*. 2022. Вип. 1. С. 63–72. URL: <http://www.ozhurnal.com/uk/archive/2022/1>
8. Целікова Ю. О. Негативний дитячий досвід як складова дезадаптації в дорослому віці. *Multidisciplinární mezinárodní vědecký magazín "Věda a perspektivy" je registrován v České republice / SÉRIE "Psychologické vědy" Státní registrační číslo u Ministerstva kultury ČR: E 24142*. 2021. Vol. 7 (7). P. 253–264.
9. Целікова Ю. О. Вплив негативного дитячого досвіду на формування комунікативної толерантності. *Габітус*. 2020. Вип. 18 (2). С. 125–129.
10. Целікова Ю. О. Ступінь прояву та види негативного дитячого досвіду серед дорослого населення України. *Проблеми сучасної психології*. 2019. Вип. 1 (15). С. 141–146.